

UČENIK – GOVORNIK U RAZVOJU

Hrvatski jezik najopsežniji je predmet osnovnoškolskoga obrazovanja te je nastava najuže povezana s ostalim predmetnim područjima s obzirom na to da se nastavna komunikacija ostvaruje hrvatskim jezikom. Predmet obuhvaća četiri predmetne sastavnice: hrvatski jezik, književnost, jezično izražavanje i medijsku kulturu, a cilj je nastave osposobiti svakoga učenika za nesmetanu komunikaciju na materinskom jeziku koja će mu omogućiti stjecanje vrijednosti, vrlina, sposobnosti i navika kasnije lako primjenjivih u svakodnevnim životnim situacijama. Nastava hrvatskoga jezika trebala bi stvoriti kvalitetnoga slušatelja, osviještenoga čitatelja i sposobnoga govornika koji je u svakome trenutku spreman zapisati svoje misli i osjećaje na standardnome hrvatskom jeziku ili ih pak izgovoriti u skladu s normama koje jezik propisuje.

Jezična kultura svakoga pojedinca očituje se u njegovom jezičnom izražavanju pa je tijekom nastave hrvatskoga jezika nužno poticati učenikov razvoj pisanoga i govornoga izraza te mu pritom osvijestiti važnost svake od jezičnih djelatnosti za naobrazbu, ali i za uklapanje u šire društvene okvire. Osim slušanja, govorenja, čitanja i pisanja, Karol Visinko navodi i petu jezičnu djelatnost, prevođenje, koje se ne ostvaruje samo u odnosu dvaju jezika, nego i u odnosu standardnoga jezika i njegova varijeteta. Sve su jezične djelatnosti isprepletene i međusobno usko povezane te se ne može govoriti o jednoj od njih, a pritom izostaviti ostale. Već je i Epiktet govorio da je priroda čovjeku dala dva uha, a jedan jezik – da bi dvostruko više slušao nego govorio. Dakle, čovjek ponajprije sluša, potom govori, a tek kasnije slijedi pisanje i čitanje.

U nastavi usmenoga izražavanja temelj je učenikov jezični osjećaj, a njegova imanentna gramatika trebala bi biti polazište u poučavanju svake jezične djelatnosti, osobito govora. Prema D. Antiseriju, djeca se najbolje izražavaju i artikuliraju svoje misli na spontano usvojenome idiomu, što bi svakako valjalo poticati u najranijim fazama obrazovanja jer je dokazano da se jezične činjenice mnogo lakše usvajaju na već poznatome govoru, a ne bi trebalo učenika ni zakinuti za slobodu izražavanja.

Nastava je, osobito ona hrvatskoga jezika i jezičnoga izražavanja, sazdana na komunikacijskim situacijama pa se svakako otvara pitanje komunikacijske kompetencije njezinih sudionika, učenika i učitelja. Učiteljev govor važan je, gotovo i presudan čimbenik u

odgojno-obrazovnom procesu, a učenik je govornik u razvoju kojega oblikuje predškolsko, školsko i izvanškolsko iskustvo, kao i spontano usvajanje jezika, ali nikako samo iskustvo koje mu pruža nastava. Jezična sredstva ovise o brojnim čimbenicima – o socijalnom položaju obitelji učenika, regionalnoj pripadnosti i stupnju jezične razvijenosti. Jezični je pak repertoar učenika spoj idioma društvene zajednice i medija kojima je svakodnevno izložen, a najdominantniji su televizija i mrežne stranice koje su postale učenikova svakodnevnica.

Lingvisti su mišljenja da su učenici već od najranije dobi sposobni usvojiti glasove, naglaske i pravila standardnoga jezika te da je vrhunac apstraktnoga razmišljanja upravo u dobi od petoga do osmoga razreda, a da mogućnost usvajanja idioma koji učeniku nije organski, opada nakon dvanaeste godine života. Govorna se, dakle, kompetencija treba poticati već od najranije dobi, od vrtićkoga razdoblja, a djeca u klupe prvoga razreda osnovne škole sjedaju s već usvojenim osnovnim govornim bontonom koji su imali prilike upiti u okruženju svojega doma ako su im roditelji čitali priče i ako su gledali primjerene filmove, ali i izvan vrtića ili doma, odlaskom u kazalište ili kino.

Poučavanje se temelji na govornim porukama, a govor poprima specifična obilježja ovisno o nastavnom području. Komunikacijska kompetencija spoj je lingvističke i socijalne kompetencije, što znači da ni govorniku ni recipijentu nisu dovoljne vještine, sposobnosti i znanje jezika, nego uspješna komunikacija podrazumijeva i sposobnosti, vještine i znanje o odnosima u društvenoj zajednici. Govorenje se u nastavi hrvatskoga jezika odnosi na primjenu gramatičkih i pravopisnih pravila, u okviru jezičnoga izražavanja proučava se kultura govora koja nadilazi jezične norme, a u književnosti do izražaja dolazi poetsko govorenje tijekom interpretacije književnoga djela.

Praktična upotreba književnoga jezika usavršava se i provjerava tijekom sata usmenoga izražavanja kojem su osnova didaktički osmišljene usmene vježbe. U osnovnoj školi te su vježbe najčešće podijeljene na gramatičko-pravogovorne koje obuhvaćaju fonološke, morfološke, sintaktičke, leksičke i pravogovorne, te na stilsko-kompozicijske u koje spadaju vježbe razgovaranja, opisivanja, pripovijedanja, tumačenja, raspravljanja i one upućivanja.

Budući da je nastavi hrvatskoga jezika jedna od najvažnijih zadaća osposobiti učenika za razgovor i komunikaciju, vježbe razgovaranja svakako bi trebalo provoditi od ranih početaka osnovne škole, ali i u srednjoj školi. One se mogu organizirati na više učenicima zanimljivih i pristupačnih načina, od razgovornih igara, telefonskih razgovora, intervjua sa zamišljenim ili stvarnim osobama, u obliku usmene dramatizacije teksta i sl. Vježbe opisivanja temelje se na zapažanju pojava u prostoru, a valjalo bi krenuti s djeci poznatim,

bliskim predmetima te ih postupno uvoditi u opisivanje težih i njima apstraktnijih pojmova. Takvi se opisi mogu klasificirati prema svrsi, stupnju sudjelovanja osjetila, položaju promatrača, ali i promatrane pojave.

Vježbe pripovijedanja imaju posebnu težinu pri razvoju učenikovih govornih sposobnosti, ponajprije zato jer postoje vježbe prepričavanja kojima se postiže učenikovo razlikovanje bitnoga od nebitnoga, te one koje se oslanjaju na učenikovo stvaralaštvo, vježbe pričanja. Tumačenje se dijelom uvrštava u pričanje, a dijelom u raspravu pa vježbe tumačenja mogu biti u obliku predavanja, obavijesnoga prikaza ili popularnoznanstvenoga članka o temi koja je učenicima zanimljiva. Vježbe raspravljanja potiču učenikov kritički stav prema stvarnosti i zahtijevaju istraživački odnos prema svijetu, a mogu biti u obliku problemskoga članka, interpretacije književnoga djela ili kritički osvrt na zadanu temu. Vježbe upućivanja odnose se na predviđanje buduće radnje i dijelom spadaju u naraciju, a mogu biti usmjerene na pravila rada neke družine u školi ili na bilo koju vrstu pravilnika.

Za školu je zanimljiva i podjela usmenih vježbi prema stupnju izvornosti pa one mogu biti organizirane kao rad na vlastitim ili tuđim tekstovima. Dok rad na vlastitim tekstovima podrazumijeva izlaganje vlastitih sadržaja, tuđi bi tekstovi mogli biti poticaj za postavljanje pitanja, recitiranje, čitanje naglas ili govorenje napamet. Leksičke vježbe mogu se razgranati na leksičkosemantičke, leksičkogramatičke i leksičkostilističke, a pravogovorne na artikulacijske, akcenatske, intonacijske i pravopisno-pravogovorne. Artikulacijske vježbe odnose se na vježbe izgovaranja glasova koji se ne podudaraju s učenikovom imanentnom gramatikom, a najčešće su to glasovi č i ć, dž i đ, h, samoglasnici a, e, o i sl. Akcenatske vježbe upućuju učenike na usvajanje standardnoga novoštokavskog naglasnog sustava ako ga učenici nisu usvojili, a osnovni su preduvjeti motivacija i nastavnikovo dobro poznavanje sustava. Učenici trebaju znati raspoznati hrvatske naglaske, naučiti pravila naglašavanja i, naravno, truditi se što manje u govoru povrijediti normu. Intonacijske se vježbe najviše primjenjuju u praksi, pri čemu se pazi na rečenični ritam i ton, a primjenu najviše ostvaruju u radu različitih družina, literarne, recitatorske, novinarske, ali i dramske. Od pravopisnih su vježbi vrlo važne govorne vježbe kojima je naglasak na pravilnom izgovaranju glasova, a nikako ne treba zanemariti činjenicu da su pravopis i pravogovor najčvršće poveznice između gramatike i jezičnoga izražavanja te da su neke vježbe istodobno i pravopisne i pravogovorne, kao, primjerice, različite vrste diktata.

Da bi učenik sa zanimanjem i bez straha govorio, teme kojima želimo isprovocirati njegov verbalni izričaj trebaju biti prilagođene stupnju učenikova razvoja i doživljajno-spoznajnim mogućnostima, ali se trebaju doticati i onoga što učenika zanima i o čemu rado

progovara. Motivacija je, dakle, vrlo važna, a ponekad i presudna u usmjeravanju učenika prema postizanju zavidne razine govorne osposobljenosti pa bi nastavnik u svakome trenutku trebao voditi brigu o tome da su teme primjerene i u skladu s načelom praktičnosti, zavičajnosti i stupnjem jezičnoga razvoja.

Kao što Ivo Škarić kaže, današnje su generacije „gluhi“ naraštaji koje sve pamte vizualno, ne slušaju dovoljno, a time nisu u mogućnosti ni sudjelovati u komunikaciji poštujući pravila uljudnoga sporazumijevanja. On govor naziva multimedijским jer, osim sustava jezičnih znakova, uključuje mimiku i geste, a proizvod je različitih kulturoloških, obrazovnih i osobnih čimbenika. Vrlo je važno i oblikovati govor u skladu s onim tko taj govor sluša, prilagoditi mu sadržaj, dikciju i ton. Korisne su stoga i namjenske vježbe kojima se učenike upućuje da svoj govorni izričaj oblikuju u skladu s različitim dobnim skupinama slušatelja. Postoje tako vježbe upućene najmlađima, vršnjacima te starijima različite dobi i obrazovanja, a učenici uče poštovati one kojima se obraćaju.

Govor je postojao mnogo prije pisanja, a postoji i uz njega. Učenikov se govor razvija tijekom čitavoga školovanja, a presudnu ulogu zasigurno ima nastava hrvatskoga jezika i jezičnoga izražavanja, iako je dužnost nastavnika svih predmeta poticati jezičnu komunikaciju i biti primjer dobrog i ispravnoga govorenja. Tijekom govora učenik poruke prenosi i neverbalnim znakovima koji podupiru ono o čemu govori ili se tomu suprotstavljaju ako ne vjeruje u ono što govori. Osim ako se ne radi o nekom oštećenju govornih organa ili nemogućnosti govorenja izazvane psihičkim smetnjama, što je predmet posebne didaktike, nastava hrvatskoga jezika trebala bi ići u smjeru stvaranja sposobnoga, obrazovanoga i modernoga govornika koji može ravnopravno sudjelovati u bilo kojoj komunikaciji. Preduvjet za uspješnu praksu nedvojbeno je usvajanje teoretskoga znanja o jeziku i njegovim pravilima, a često se može čuti usporedba učenika sa „spužvicama“ jer u ranoj fazi odrastanja brzo i lako pamte. Nastavnici bi trebali iskoristiti tu činjenicu i u svakome trenutku učeniku ukazati na pravila za točno govorenje i lijepo izražavanje.

Govorenje je složena djelatnost sastavljena od niza sposobnosti, a upornim radom i vježbama učenik može postići potrebnu razinu znanja za nesmetano sporazumijevanje te usvojiti govorni instrumentarij materinskoga jezika. Poslovice kaže da onaj tko nikad ne griješi, nikad ništa ni ne postigne. Učenici se ne bi trebali bojati svojih pogriješaka – i one su dio sazrijevanja i procesa naobrazbe, a nastavnik je osoba koja će im ukazati na to te, osim osobe koja im prenosi znanje, biti i odgajatelj koji ih ne će demotivirati u daljnjem radu i napretku, nego ih uputiti da iz svojih pogriješaka uvijek nešto i nauče.